

יצירה כמפגש ומפגש

כיצירה

יהודה אליצור

מאמר זה נכתב בעקבות לימוד ספר יצירה בחבורה עם הרב אורי ליפשיץ. הפרשנות העולה כאן, היא נסיון לקריאה אינטואיטיבית תוך השפעות מאנרגיות ורחשי לב של מפגש ויצירה שעלו והתעוררו, עומעמו והתלבנו בתוך חבורת 'צירופים' מתוך במקביל וכנגד, ללימוד, לדיבור, ולשהייה. המאמר משתמש במונחים ומושגים מתוך ספר יצירה, חלקם בשימוש מקורי וחלקם בשימוש מושאל/מוטה, שכן כך היא דרכה של יצירה...

ספר יצירה מניח את כל הקונסטרוקציה של קיום העולם, את המשאבים ואת המרחב, את חומרי הגלם (אש, רוח ומים) ואת המהות (עולם שנה ונפש), ספירות ואותיות. את כולם הוא מציב כמערכת שלמה שפועלת. יש לה ברית, נגע ועונג, יש לה גבולות, נקודת אמצע, ולשון חוק המכריע בינתיים. מונחים אלו עולים בצורה סדירה בתוך פסקאות הספר.

את ההתרחשות האנושית ספר יצירה פוגש רק אצל אברהם אבינו, שהכיר את בוראו והמקום גילה לו את סודו. נראה שעד אברהם עשרה מאמרות תלויים על בלי-מה, האותיות רק שפה של מלאכים, והברית נותרה גם היא ללא נוכחות אנושית בתוכה. אצל אברהם טמונה המהפכה. עד אליו הייתה מערכת אוטונומית שהפעילה את הקיום. זה עבד והצליח אבל כשני מסלולים, שתי שפות של דיבור. גם העולם הפיזי היה ונותר כמערכת אוטונומית, ללא פריצה. אברהם אבינו ש"הביט וראה וחקר והבין (את דרכי היוצר) וחקק וחצב וצרף ויצר ועלתה בידו"¹ הצליח להלביש את אותה מערכת במרחב אנושי כשפה, כדיבור, וכברית.

¹ ספר יצירה, ו, ח

מסתבר היה שספר יצירה יראה את האדם כפסגת היצירה, אך זה לא קורה. ספר יצירה מתעלם מכל מה שקרה עד לאברהם: אדם הראשון וחטא עץ הדעת, קין והבל, נח ובני דורו, המבול ודור הפלגה. הספר גם מתעלם מההתלבטויות הא-להיות ביחס לאדם, הנעות על הציר שבין "וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום"² השולל את קיומו של האדם, לבין "כי יצר לב האדם רע מנעוריו"³ המצדיק ומבין את קיומו.

מבחינת ספר יצירה כל העולם הזה התנהל לפני גילוי הסוד, לפני כינונה של הברית בתוך האנושות, והוא פחות רלוונטי בעולם שכבר מכיר את בוראו, זה שקורא לה' "אדון". זה לא אומר שלא נשארנו עם צלקות מהעבר, אבל רק מאז אברהם משהו ביצירת העולם הצליח "לעלות על המסלול".

* * *

מה התרחש אצל אברהם, אשר הצליח לפרוץ את מעגלי הקיום? מה התרחש אשר הצליח להלביש ולכונן את כל המשאבים שעמם חקק ה' את עולמו כמשאבים שניתן לעבוד איתם כאן, כברית שקיימת בין האנושי לבין הא-להי? מה קרה אצלו שלא קרה בכל תנועות האדם עד אליו?

יתירה מזו – הברית, שבשפת ספר יצירה, מהווה את נקודת האמצע, האיזון והחיבור בתוך המרחב, השתנתה אצל אברהם לגמרי. נדמה שאברהם הצליח בכוחו להזיז את נקודת האמצע שהברית נשענת עליה. אם עד אליו אותה נקודת אמצע הייתה אי שם בעולמות העליונים, כעת אותה נקודת אמצע עברה לשכון בין הקיום האנושי לבין מה שמעליו. הכיסא שמולו משתחווים כל הכוחות, כלשונו של ספר יצירה בפרק א, ממוקם כעת בין ארץ לשמים.

ספר יצירה מתאר את סדרת פעולותיו של אברהם אבינו, ההתהלכות שלו בתוך העולם, כשלבים – הביט, ראה, חקר, הבין, חקק, חצב, צרף, יצר. זהו תהליך שהביא למקום הישגי – "ועלתה בידו". זהו לא תיאור של דבקות או תפילה, מפגש מואר ומופשט, אלא של המון התבוננות, עבודה, שימוש בכלים פשוטים. דווקא משם הצליח אברהם לפצח את הסוד הנעלם.

דומה שהסוד שגילה אברהם נעלם לעיתים גם מאתנו החיים בעולם שכבר אינו מכיר את בוראו. העולם הצליח להטמיע את משאבי הספירות והאותיות כחלק מהשפה והמרחב, עד כדי כך ששוב הם חוזרים למקום עצמאי ונבדל, עובדים לבדם. שוב אין מפגש – אבל כעת כבר אין צורך בו. גם אם נרצה לתת נוכחות לנשגב ולמסתורין ואף

² בראשית ו, ה

³ בראשית ח, כא

נצליח, לא יהיה לנוכחות זו פנים. יתרחש מפגש בין שני עולמות שלא מצליחים לתקשר.

* * *

שאלות רבות מלוות את האדם כשהוא פוסע על האדמה. הוא מכיל בתוכו מורכבות בלתי נתפסת: הוא נוצר מן האדמה ואולי אף בשבילה,⁴ אך הכלים שלו, ההשגות שלו, מפגישים אותו עם האין סוף של הקיום, עם הפלא והנשגב, עם המסתורין, עם הדבקות. בתוך כל זה הוא צריך לחיות בשלום, לתת לנשגב שבו לבוש בתוך הקיום.

מורכבות זו יוצרת קרע בכל מפגש – בין האדם לעצמו, לזולתו, לא-להיו, ולעולם בכלל. היא יוצרת התמודדויות אינספור – אהבה מול ניכור, כאב וייאוש מול תקווה ורפואה, נורמליות מול טירוף מערכות, שלוה מתמטית מול מקומות שלעד לא יהיו פתורים, מתחים בין הסתר לבין התגלות, בין האנליטי לבין נבואה, בין הגוף לבין הנפש, משיכות סותרות לארץ ולשמים, אנרגיות פנימיות בועטות מול תכתיבי ומסגרות החיים.

השאלה התיאולוגית המלווה את מורכבות זו היא שאלת ידיעה מול בחירה, אקראיות מול מכוונות. אמנם זו שאלה כללית הבוחנת נוכחות של רוח בתוך חומר, אך היא נוכחת בכל תנועה של האדם במרחב הפרטי שלו. זו השאלה הקריטית: האם הוא מניע או מונע? האם יש ביטוי להחלטות ולמחירים אישיים, או שמא ישנו גורל ידוע וצפוי שהאדם פוסע בתוכו?

כל ניסיון לפתור את המורכבות, את התהיות והדילמות, ייתקל בכשל המובנה שבניסיון להחזיק אין-סוף בכלים מגושמים. לא ניתן להשיג דרך לבושי ההשגה שלנו, את מה שמעבר למושגים שלנו. הפירוד שאנו נתונים בתוכו, פירוד שיש שיתלו אותו בחטא עץ הדעת, מחייב אוטונומיה עצמאית שלנו, דרי מטה. נהיינו כא-להים, אבל בגרסת הבטא הלא-מוצלחת. אנו יודעי טוב ורע; אנחנו יודעים – והמודעות שלנו גורמת לפירוד.

* * *

הלימוד בספר יצירה לא יציף תשובה ברורה ומוחלטת לתהיות שהעליתי. תשובה כזו תהיה מנוגדת למהותו של הספר, ובאופן כללי למהות היצירה. מה שניתן לקבל מספר יצירה הוא תמונת מצב. זו תמונה שאינה מקפיאה רגע מזדמן, אלא משרטטת מרחב המסוגל להכיל את המורכבות. זהו מרחב המשמר את פלא הקיום, את האינסוף שנוכח אצלנו, ומצליח לשמור עליו, לא לחלל אותו בהחזקה מגושמת. הפלא נוכח ועדיין נשגב. ניתן לדעת את הנסתר, אך זו ידיעה המשאירה את הסוד שבנסתר.

⁴ ראה בראשית, ב, ד-טו

תמונה זו היא מהותה של היצירה, של היות האדם יוצר. מבחינה בסיסית יש כאן רשות שניתנה לאדם לדבוק בדרכי הבורא וביכולותיו. בעקבות ספר יצירה ניתן להציע לראות את היצירה כמפגש, כהתהוות של זיווג, בין האדם לבין הפלא, הפלא שבתוכו ומסביבו ומעליו. היצירה מכוננת קדושה במובן של נוכחות, חוסר פירוד בין הארצי לבין הרוחני.

מה היא יצירה? יצירה של יש מיש? האם היא התפתחות מתוך הקיים, תהליך אבולוציוני שהאדם מניע בידי? האם היא ביטוי למהות נסתרת, או פעולה הישרדותית לאיתור משאבי קיום בכדי להשיג מימוש לצרכים נפשיים או פיזיים?

כדי 'לפתוח' את המושג היצירה יש להתבונן כיצד היא מתוארת בפרק ב בספר יצירה: "יצר ממש מתוהו, ועשאו באש וישנו, וחצב עמודים גדולים מאויר שאינו נתפס".⁵ נראה שספר יצירה תולה את מהות היצירה בחיבור ניגודים – ממש ותוהו, אש וישות, עמודים ואויר.

אך ניתן להבין יותר מכך, היצירה היא הלבשת הניגודים. היצירה היא אמנם יש מיש – אבל מיש של תוהו. הכאוס לא מפויס אבל נוצר מתוכו ממש, אשר נותר כאש, אש בוערת ומכלה, שאינה יכולה להאיר מבלי לשרוף. גם העמודים, שנראה שהקיום נשען אליהם, מורכבים מאויר, מהות שאינה נתפסת ולא ניתן לחלל אותה במישוש. כלומר – היצירה אינה רק מעבר מיש ליש, אלא נוכחות של ה'אין' בתוך ה'יש', והיא זאת שמאפשרת ל'יש' להתפתח ל'יש' חדש ויוצר.

* * *

העולם מלא בחומרי גלם, במשאבי קיום אטומים ולא מודעים, "גולמי כלים".⁶ מתוך התהליכים הנפשיים שהאדם חווה – הבטה, ראייה, חקירה והבנה – הוא מגלה את ה'אין' שבתוכו, את הספקות והמקומות הלא פתורים, את הקרע והניגודיות. בין נס לטבע הוא פוגש את גבולות הגזרה שהוא מנסה לכבוש, נגע מול עונג. ואז, מתוך התהליך הפנימי, הוא מגיע לפעולות ממשיות במרחב שבתוכו הוא נמצא, לחקוק לצרף ולחצוב.

פעולות ממשיות אלו מביאות את האדם ליצירה. עד אברהם האדם דאג לשרוד; הוא הזיע ואכל לחם ביגיעת כפיו, הוא עבד ועמל קשה לפרנסתו ולסיפוק רצונותיו, אך האדם לא הצליח להשתרר מה'לופ' הארצי. אצל אברהם קרתה התפנית. הוא התחיל את הכל מחדש. הוא גילה את האפשרות ואת הסיכוי לצקת בתוך היש את האין, על ידי הקדמת ההבטה וההבנה לפסיעות המעשיות בתוך המציאות.

⁵ ספר יצירה, ב, ט / 20. בגרסאות אחרות: "...ועשה (את) שאינו ישנו..."

⁶ כלים שעדיין לא נגמר עיבודם, מושג זה מופיע בדיני טומאה וטהרה של כלים במסכתות כלים וחולין.

בידי האדם יש את היכולת להתחיל מהתחלה, ולא להתייחס לשום דבר כמובן מאליו, אלא לחקוק ולעצב בעצמו את המשאבים וחומרי הגלם העומדים לרשותו. הוא יכול להכין מהם מקום וכלים, צירופים לפלא הקיום שלו. התודעה וההשגה של האדם מצליחות לפסל בתוך המציאות ביטויים ולבושים לנשגב ולנסתר, מעטפת שמחזיקה סוד. הן מצליחות לתת נוכחות של 'יש', ל'אין' הגדול, שהוא הסיפור האמיתי שלו.

זה הפלא הגדול במפגש האנושי שבזיווג איש ואשה, בנוכחות של נבואה בתוך מרחב מתמטי, בנוכחות של נס בתוך מסגרות אנושיות. אלו הם דברים שאי אפשר לשים עליהם את האצבע, אי אפשר להכניס אותם לתוך מודל שמוכרח לעבוד. יש בהם הכנסה של אין לתוך מרחב של יש, כאשר החומר והרוח, הסופי והנשגב, השמים והארץ, מתלבשים ומחותלים זה בתוך זה. אין כאן פתרון למורכבות או ידיעה, אלא זיווג, קדושה, סוד.

דרך האש בוחר ספר יצירה לתאר את נוכחות האינסוף בתוך עולם היש. האש היא בעלת פוטנציאל של אנרגיה בלתי ניתנת לריסון. האדם יכול להשפיע על הבערה שלה רק על ידי מניעת חומרי הבערה ממנה. הוא יכול להקטין את חומרי הבעירה ולקבל אור קטן, אך אם האש תיתפס – רק המים יוכלו לכבות אותה. ואם האש איכותית גם מים לא תמיד יועילו, בבחינת "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה"⁷.

כאן טמון הסוד של שאלת ידיעה ובחירה. העמידה שלנו מול ידיעה אובייקטיבית, חיצונית ומוכתבת, הרצון לקבל תשובה לכל שאלה, הם בעצם אשליה. זו נוצרת בעקבות הפניה אל השכל המתמטי המסוגל להשיג את הקיום בחד ממדיות ובחלקיות, אצלו המוחלטות היא חזות הכל. וגם מכיוון הבחירה: העמידה מול בחירה אוטונומית ללא נוכחות ומפגש, נובעת משכרון חושים של התכנסות שלא רואה מעבר לעצמה.

האינסוף נמצא בתוכנו כאש, כבערה של אין בתוך גבולות של יש. אנו בוחרים את המינון, את אופן השימוש באש, את התנועה מול הדבר הזה. כרגעים של ספק ייסורים וכיליון, וכרגעים של הארה והתגלות, גם הטוב והרע, השלווה והייסורים, הם חלק מן הסיפור. נהיינו כא-להים, יודעי טוב ורע, ומאז ה'סיפור' של נוכחות ה', מעורבב עבורנו ממרחבים מנוגדים, שניתן לשהות בהם רק באופן דיכוטומי.

* * *

סיומו של ספר יצירה הוא "והמקום גילה לו סודו"⁸. כאשר האדם יוצר הוא מגלה את הסוד. כל מה שעד עכשיו היה נעלם ונסתר מעבר להכרה ולמושג, יורד ומקבל לבושים ומושגים של המציאות סביבו. הנפש מקבלת את היכולת להכיר ולחוות, להשתמש

⁷ שיר השירים ח, ז

⁸ ספר יצירה, ו, ח.

בכלי הסוד כמשאבי חיים. הספירות הופכות להיות חלק מהכלים שהוא פוגש ביום יום. אש רוח ומים, אותיות - הופכות להיות השפה שאותה הוא דובר. מימדי הבריאה, הופכים להיות מימדים של יצירה, עולם שנה ונפש. מקום, זמן ואדם.

דווקא במקום מורכב כל כך האדם עלול לאבד את המודעות, להתמסר לפן חלקי וחד ממדי של הקיום, להתמסר לאקראיות או להשגחה, להיתפס למסגרות או לברוח מהן, להיצמד לסופרלטיבים ולתפיסות עכשוויות ולהתעלם מהתהליך, מהאינסופיות של הרעיון, להתעלם מההקשר, ולהחליף את המפגש בהתכנסות פנימית של אגו מועצם.

כאן התכוננה הברית, נקודת האמצע. הברית מורכבת מאמון וממחויבות. היא מחייבת את המפגש הבלתי פוסק, גם ברגעי משבר, ברגעים של משיכה למטה לאדמה בלבד, או ברגעים של משיכה למעלה אל הרוח בלבד. הברית נותנת קרקע של הלכה וחוק מכריעים. היא מחייבת יציבות ומונעת התכנסות, מתוך אמון בפוטנציאל של המפגש הלא מורגש כעת. הברית שואבת את כוחה מהיותה נקודת האמצע, מהנקודה המחברת בין האין ליש, בין האדמה לאדם, ובין האדם לבורא.

הברית היא שמפעילה באדם את תנועת הרצוא ושוב שבו, כמו בספר יצירה (פרק ג) המתאר את עשר הספירות כאין סופיות, אבל "סופן נעוץ בתחילתן ותחילתן נעוץ בסופן",⁹ "ואם רץ לבך שוב אל המקום".¹⁰ הברית היא שנותנת את ההקשר למפגש, היא מציבה קרקע של מחויבות של תחילה וסוף לספירות בלימה אינסופיות. היא מאפשרת את התנועה הבלתי פוסקת בין הלב למקום, כשלהבת קשורה בגחלת, כאש של אין הבערת בגחלת של יש.

ספר יצירה לא משאיר שום דבר בחוץ, כל מה שמאפשר לאדם ליצור הוא בתוך ה'סיפור'. כל אנרגיות הקיום נוכחות בגבולות הגיזרה שלו, בתוך השפה ובתוך הברית, הספירות וכ"ב האותיות. כל אלו יוצרים מחד את הגבולות, ומשמרים את המתח שביניהם ואת הצורך בהכרעה, אך מאידך פותחים את המרחב לכל סוגי הקומבינציות, לכל מפגש ולכל התרחשות. אין דבר שלא יכול להצליח, כל עוד הפלא שבתוכו נשמר ובווער.

⁹ שם, א, ז.

¹⁰ שם, א, ח.